

Nagy Milada

**QUO VADIS, IZRAEL?
I.RÉSZ**

AZ ARAB TAVASZ MINT REGIONÁLIS BIZTONSÁGI KIHÍVÁS¹

Rezümé:

Ahogy a világ többi része, úgy Izrael is arra vár, hogy az arab világban zajló változás és a politikai kiszámíthatatlanság miként alakul Tunéziában és Líbiában, és mennyiben módosítja az arab szomszédaival – elsősorban Egyiptommal, Szíriával – való kapcsolatát. A térségben történő változások a nemzetközi kapcsolatok újrafogalmazásának lehetőségét jelenthetik a Közel-Keleten.

Kulcsszavak:

arab tavasz, Közel-Kelet, Izrael, Tunézia, Líbia, Egyiptom, nemzetközi kapcsolatok, biztonsági kihívás

Milada Nagy

**QUO VADIS, ISRAEL?
I.**

THE ARAB SPRING AS A CHALLENGE FOR REGIONAL SECURITY

Abstract

Like the rest of the world Israel is waiting to see how the transition in the Arab world is unfolding, what it will mean in Tunisia and Lybia, and what impact it will have on its relations with its Arab neighbors (mainly with Egypt and Syria). The changing face of the region could provide the opportunity to redefine relations in the Middle East.

Keywords:

Arab Spring, Middle East, Israel, Tunisia, Lybia, Egypt, international relations, security challenge

A Közel-Kelet a 21. században történt változások (a 2001. szeptember 11-ei merényletet követően a terrorizmus elleni háború meghirdetése, a második öbölháború, az *arab tavasz*nak nevezett folyamat) nyomán az azt megelőző évtizedekhez képest új jegyeket mutat. Ezek közé tartozik az Amerikai Egyesült Államok közvetlen jelenléte, a nem arab államok (Irán, Izrael, Törökország) befolyásának növekedése, Egyiptom térvesztése, a síita és a szunnita valláshoz tartozók közötti ellentét mélyülése. Ezeknek a változásoknak a vesztesei a térség arab államai lettek. Irak és Egyiptom korábbi státusza nagymértékben leértékelődött, egyedül Szaúd-Arábiának sikerült megóvnia pozícióját.

¹ A terjedelmi korlátok nem teszik lehetővé, hogy a tanulmány a régió összes biztonsági kihívására kitérjen, és azokat alapos, minden szempontra kiterjedő elemzésnek vesse alá. Mivel Izrael biztonságára fókuszálunk, ezért csak az arra közvetlen hatást gyakorló országok – Egyiptom, Tunézia, Líbia, Szíria – helyzetével foglalkozunk, így Jemen és Bahrein esettanulmányától eltekintünk. Jelen írás az arab országokkal, mint Izrael környezetével foglalkozik. A cikk második részében elemezzük Izrael helyzetét.

A 2001-es afganisztáni és az Irak elleni 2003-as háború következtében az egyensúly felborult. Ez Iránnak kedvezett, mivel a két ellenfelét, a tálib és az iraki rezsimet megdöntötték. Ugyanakkor Irán ellenségek gyűrűjében találta magát. Az általa vezetett, érdekközösségen alapuló befolyási rendszer (Irán, Szíria, Hezbollah, a szunnita Hamász, valamint ide sorolható Irak is a síita lakossága miatt) és a mérsékelt nézeteket valló országok (Jordánia, Szaúd-Arábia és Egyiptom) között azóta is különböző színtereken folynak az összeütközések.²

A 2011-től zajló, arab tavasznak nevezett történések – néhány nyugati kutató szerint – az európai 1989-et idézik, míg az izraeliek (és az irániak is) inkább az 1979-es teheráni eseményeket látják megisméltódni. A kezdeti lelkesedés – miszerint a régióban több mint 100 millió ember szabadabb, az arabok a történelem jó oldalán állnak és végre ők ellenőrzik az eseményeket, a pozitív energiájuk változásokat hoz – az arab tüntetőkben néhány hónap leforgása alatt lelohadt, és elkeseredettségbe torkollott.

A demokratizálódás útján (?)

Az elmúlt bő egy évben az arab tavaszról óriási mennyiségű irodalom született. Arra a kérdésre, hogy az arab tavasz elvezethet-e egy hosszú távú demokratikus változáshoz, többek között Eric Chaney, a Harvard egyetem professzora kereste a választ egyik tanulmányában.³ Írásában több hipotézist vonultat fel, és arra a következtetésre jut, hogy az arab társadalmakban szocializálódott politikai vezetők a demokrácia fogalmán mást értenek, mint nyugati kollégáik, és az iszlám berendezkedés az arab világban még nem ok a demokráciadeficitre, habár a demokrácia hiánya mély társadalmi gyökerekkel rendelkezik, de mégsem vallási alapokon nyugszik. Nézete szerint az okot a modern kort megelőző időszak iszlám birodalmainak vezetési struktúráiban kell keresni, amelyek mind a mai napig léteznek, és hosszú távú hatásaik jelenleg is érezhetők.

A 2011-es tüntetéseket nem csak a romló életkörülmények, a létbizonytalanság váltotta ki. Az arab lakosság sokkal inkább tekintette elfogadhatatlannak a korrupció⁴ létét, mint a szegénységet vagy a szabadság hiányát.

A Korán értelmezése szerint a korrupct emberrel szembeni fellépés nem minősül forradalomnak. Maga a forradalom kifejezés az arab világ történelmétől idegen, az arab sajtó nem is nevezte így a 2011-es eseményeket. Ehelyett inkább a *fitna* (megpróbáltatás, próbatétel) kifejezés alkalmasabb, amely „... a rend fölborulásából fakadó próbatételt jelent [...] és potenciálisan a közösség

² Az ellenségeskedés gyökere a szaúdi–iráni rivalizálásban rejlik, emellett a korábbi, a síiták és szunniták között húzódo stratégiai határ áthelyeződött az arab világon belül. A szerepek megfordultak, a szunnita országok jelentőségükből veszítettek, míg a síitizmus legfőbb képviselője, Irán teret nyert. Az erősebb pozíció megszerzésére tett kísérletben a síita–szunnita ellentétet felülírják olyan ideológiai szempontok, mint az Izrael-ellenesség vagy a radikális iszlamizmus. Mindez megfigyelhető az arab országok diplomáciájában, a Hamász és a Hezbollah, valamint a szíriai kormány és a felkelők támogatásában. (V.ö. Rostoványi Zsolt: Az „arab tavasz” hatása a Közel-Kelet geopolitikai térképének újrarendezésére. Külügyi Szemle, 2012/1.)

³ Chaney, Eric (2012): Democratic Change in the Arab World, Past and Present.

http://www.brookings.edu/~media/projects/bpea/spring%202012/2012_spring_bpea_chaney.pdf

⁴ A korrupció arab megfelelője, a *faszád* szó egyik jelentése a másik ember erőszakkal történő kifosztása. Ugyanakkor az erőszakos magaviselet bizonytalan helyzetet jelent, vagyis a vallási törvény (*saría*) be nem tartását. (Lásd: Maróth Miklós: Az „arab tavasz”. Külügyi Szemle, 2012/1.)

meghasonlását, különböző irányzatokra történő szakadásának veszélyét hordozza".⁵ Ebből a szemszögből nézve könnyebb megérteni, hogy miért tudnak a *saríá* visszaállítását hirdető pártok győzelmet aratni a választásokon.

Az arab tavasz legfontosabb következménye, hogy Tunéziában, Egyiptomban és Líbiában az iszlamista mozgalmak politikai pártba tömörülve jelenhetnek meg országuk társadalmi életében. Egyiptomban és Líbiában a Muzulmán Testvériség tagjai a Szabadság és Igazságosság Párt színeiben, Tunéziában pedig a korábban betiltott al-Nahda jelöltjeiként vehettek részt a választásokon. Az említett legjelentősebb szerveződésekön kívül számos iszlám párt alakult, így ebben az értelemben az iszlám a politikai stratégia részévé vált.⁶

Az arab világ elmúlt 60 évét tekintve a 2011-ben zajlott megmozdulások eddig nem tapasztalt változásokat hoztak. Bizonyos kormányzati szinteken strukturális változásokra került sor. Ugyanakkor a térség intézménytörténete azt vetíti előre, hogy az iszlamista csoportok népszerűsége aláássa a demokratizálás irányába tett erőfeszítéseket. A közelmúlt tunéziai, egyiptomi, líbiai eseményei is alátámasztják, hogy ezek a csoportok is ugyanúgy bánnak a hatalommal, mint az autokratikus rezsimek: igyekeznek azt a saját kezükbe összpontosítani.

Az arab tavasz a legnagyobb csapást a mérsékelt arab államokra mérte. Néhány elemző szerint azért, mert a vezetők Amerika- és Izrael-barát politikája kiváltotta a lakosság dühét. Ezt a nézetet főként az Egyiptomban és Tunéziában lezajló eseményekre alapozták, holott az utcára vonuló tömegek elsősorban autokrácia- és korrupcióellenes jelszavakkal vonultak az utcákra. Az Amerika-centrikus elképzelés akkor bizonyította téves mivoltát, amikor a lázadások átterjedtek Jemenre, vagy amikor ugyanúgy, ahogy Egyiptomban Mubarakot vagy Tunéziában Ben Alit, az Irán-párti Basár al-Aszadot akarta a népe eltávolítani a szíriai hatalomból.

A nyugati hatalmak nem mindig tudják eldönteni, hogy mi szolgálja leginkább az érdeküket. Talán ezért is késlekednek a szíriai beavatkozással, és az ismeretlennel szemben előnyben részesítik a „rosszat”, akit ismernek. Amikor végül is az ellenzék oldalán teszik le a voksukat, nem képesek nyomást gyakorolni, mert hiányzik az akarat a saját haderő bevetéséhez, mivel ezzel félt, hogy kibillenthetik a nemzetközi erőegyensúlyt.

Tunézia

Tunézia volt az arab tavasz kiindulópontja, és a demokratizálódás és a jogállamiság megteremtése irányába is ott figyelhető meg a legnagyobb előrelépés.

Zín al-Ábidín Ben Ali hatalma idején az iszlamista al-Nahda szervezet teljesen ellehetetlenült, vezetői emigrációba kényszerültek. Ben Ali távozását követően, 2011. január 30-án a szervezet vezetője, Rásid Ghannúsi visszatért Tunéziába, majd a 2011. október 23-ai választásokon győzelemre vitte a pártját, a szavazatok 41%-át szerezte meg. A kormányalakításhoz koalícióra lépett két szekuláris szerveződéssel, a balközép Kongresszus a Köztársaságért és a baloldali Ettakotol párttal.

Az iszlamisták győzelme riadalmat keltett nemcsak Tunéziában, hanem a nyugati világban is. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az ország lakosságának 98%-a nevezi magát az iszlám követőjének, ebből 85% a szunnita irányzathoz tartozik. A keresztények és a zsidók elenyésző kisebbséget alkotnak.⁷

⁵ Maróth, 2012, 11. o.

⁶ Csicsmann László: A mérsékelt iszlamista mozgalmak. Külügyi Szemle, 2012/1.

⁷ Witterauf, Peter: Der tunesische Weg – ein Modell für den Arabischen Frühling. Argumentation Kompakt. 2012. február. http://www.hss.de/uploads/tx_ddceventsbrowser/120411_Argu-kompakt.pdf

Amennyiben sikerül az új alkotmányban az iszlám értékeket és a demokratikus jogállam jellemzőit egyesíteni, Tunézia modellértékűvé válhat. Ehhez azonban hatékony intézkedések szükségesek a vallás és az állam szétválasztásáért, a férfi és női egyenjogúságért, az igazságszolgáltatás függetlenségéért.

A szekuláris beállítottságúak és az iszlámisták közötti nyilvános párbeszéd szokatlan a tunéziai közéletben, bizonytalanságot gerjeszt. A viták révén világossá válik, hogy az iszlámisták a nyugati orientáltságú, demokratikus berendezkedés helyett valamiféle teokratikus államformát részesítenének előnyben.

Egyiptom

Hoszni Mubárak uralma idején Egyiptom és Izrael között egyfajta „hidegbéke” létezett a két ország együttélését illetően, és az egyiptomi vezető személye garanciát jelentett az 1979-es béke-megállapodás tartalmának betartására. Az Amerikai Egyesült Államok katonai és gazdasági támogatással jutalmazta Egyiptom erre irányuló lépéseit. Ugyanakkor Mubárak intézkedései – a korrupció elterjedése, a hadsereg hatalmának megerősítése, az autokrácia megszilárdítása, az emberi jogok megsértése, az elnöki pozíció fiának történő átjásására való törekvése stb. – ellenérzést váltott ki országa lakosságának körében.

Az egyiptomi külpolitika radikális irányba történő elmozdulását illetően csak néhány jel mutatkozik.⁸ Izrael aggódik, hogy a Muzulmán Testvériség győzelme folytán egy Izrael-ellenességet hirdető szervezet kerül hatalomra, amely véget vet az 1979-től életben lévő békeszerződésnek, egyúttal feléleszti a radikalizmust és megújítja a korábbi együttműködést Szíriával.⁹

A Muzulmán Testvériség nincs egyedül az Izrael-ellenes álláspontjával. Még a Washington támogatását is élvező mérsékelt politikai vezetők, mint Ajman Nour, vagy a Nobel-békedíjas Mohamed el-Baradei is az Izraellel kötött békeszerződésről szóló népszavazás kiírását sürgették.¹⁰ A Mubárak bukását követően elvégzett közvélemény-kutatás szerint a megkérdezett egyiptomiak 54%-a utasítja el az Izraellel kötött békeszerződést.¹¹

Az Izrael-ellenesség a tüntetések során is manifesztálódott zászlóégetés formájában, jelszavak skandalálásában és az izraeli nagykövetség épülete elleni támadásban. A békeszerződés felülvizsgálatára a retorikában ugyan többször történt utalás, de nagy valószínűség szerint az egyiptomi kormányok egyike sem bontaná fel szívesen a közeljövőben. Ennek oka, hogy Egyiptom gazdasága gyenge lábakon áll, és hadereje az Egyesült Államoktól függ, ahonnan 1 milliárd USD értékű támogatás és beruházás érkezik.

Amennyiben gyökeresen megváltozna Egyiptom eddigi külpolitikája Izraelt illetően, és az ország belpolitikai berendezkedése a radikális iszlámizmus felé

⁸ Az ideiglenes új vezetés szakított az Amerika-barát külpolitikával, megnyitotta a rafahi határátkelőhelyet és közreműködött a Palesztin Nemzeti Hatóság és a Hamász egymásra találásában.

⁹ Rubin, Barry: Arab World: The Bad News from Egypt. Jerusalem Post. 2011. 02. 18.

http://www.jpost.com/Features/FrontLines/Article.aspx?id_208741

¹⁰ Nour kijelentette, hogy „a Camp David-i korszaknak vége”, és a békeszerződés felülvizsgálatát követelte (lényeges, hogy nem az eltörlését).

¹¹ Pew Global Attitudes Project. Egyptians Embrace Revolt Leaders, Religious Parties and Military, As Well. 2011. 04. 25.

<http://pewglobal.org/files/2011/04/Pew-Global-Attitudes-Egypt-Report-FINAL-April-25-2011.pdf>

tolódna el, akkor a turizmus visszaszorulna, a külföldi beruházások csökkennének, ami beláthatatlan következményekkel járna az egyiptomi gazdaságra.¹²

A Muzulmán Testvériség mellett a szalafita Núr párt előretörése az egyiptomi közéletben további aggodalommal tölti el Izraelt.¹³ A közös határvonalon az izraeli katonákat ért támadás is azt jelzi, hogy Egyiptom elveszíti a Sínai-félsziget feletti kontrollt a radikális szalafita milíciákkal szemben. Nem nehéz előre jelezni, hogy az ország új alkotmányának megalkotásakor az iszlamista erők domináns helyzetben lesznek. További fontos tény, hogy a Muzulmán Testvériség szoros kapcsolatokat ápol testvérszervezetével: a Hamással. A Muzulmán Testvériség egyiptomi befolyásának növekedése esetén az ország közelebb kerülhet Iránhoz, és ennek értelmében távolodhat a Nyugattól és természetesen az izraeli kapcsolataiban is tovább hűl a „hidegbéke”.

Az elmúlt hónapok eseményei azt tükrözik, hogy Egyiptomban – ahogy az arab tavasz által érintett többi országban is – a posztiszlamizmus¹⁴ irányába mozdult el a társadalom. Az iszlám szervezetek nem alkotnak homogén egységet, egymással rivalizálnak. A Mubárak bukása utáni első szabad választásokat az iszlamista pártok nyerték. Ennek eredményét azonban a kairói Alkotmánybíróság érvénytelenítette eljárási hibára hivatkozva, mivel döntése szerint a parlament alsóházának egyharmada nem az Alkotmányban rögzítetteknek megfelelően került megválasztásra.¹⁵ A központi kérdés abban rejlik, hogy a Muzulmán Testvériség és a nála radikálisabb Núr párt mennyire lesz együttműködő a szekuláris pártokkal.

Líbia

Az arab tavasz tüntetéseit bizonyos országokban szimbolikus napokon kezdték. Egyiptomban a „rendőrség napján”, január 25-én, Bahreinben a 2001. február 14-én elfogadott nemzeti reformcharta aláírásának évfordulóján. Líbiában a Mohamed-karikatúrák ellen 2006. február 17-én tüntetőkre emlékeztek, akiket a demonstráció során lelőttek. A 2011-es évforduló erőszakba torkollott, és egyben a líbiai „forradalom” kezdetét jelentette.

Muammar al-Kaddáfi, líbiai elnök négy évtizeden át tett erőfeszítéseket arra, hogy országát összetartsa és hatalmát megerősítse. Kaddáfi saját, harmadik utas modellje azért is volt működésképtelen, mert ragaszkodott neopatrimoniális rendszeréhez. A negyven év alatt az olajbevételek egy részét visszaforgatta a gazdaságba, infrastrukturális beruházások (ivóvíz- és úthálózat, lakótelepek

¹² ARENS, Moshe: *Growing Mideast Democracy Could Benefit Israel Too*. 2011. 04. 05.
<http://www.haaretz.com/print-edition/opinion/growing-mideast-democracy-could-benefit-israel-too-1.354143>

¹³ A Szabadság és Igazság Pártja, lényegében a Muzulmán Testvériség jelöltjei 235 parlamenti helyet (47,2%) és a Núr párt 121 helyet (21,3%) szerzett meg a parlamenti választásokon, 2012 januárjában. A Muszlim Testvériség színeiben a 2012. június 16–17-i, első szabad elnökválasztáson induló Mohamed Morszi legyőzte kihívóját, Ahmed Safikot, a Mubárak-rezsim volt miniszterelnökét. Morszi a szavazatok 51,7%-át gyűjtötte be, míg Safik a fennmaradó 48,3%-ot. <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-16665748>

¹⁴ Az iszlám alapjain nyugvó politikai és gazdasági rendszer, amely nem utasítja el a modernitást. Csicsmann László, i. m. 106. o.

¹⁵ Az Alkotmánybíróság azt kifogásolta, hogy a parlamenti helyek egyharmadát eredetileg a független jelöltek számára tartották volna fenn, viszont a választások során a pártok képviselői ezekre a helyekre is igényt tartottak. A Parlament mindkét házának tagjait újra kell választani. Bő egy évvel Mubárak távoása után az országnak nincs parlamentje, nincs új alkotmánya, a hatalmat a hadsereg gyakorolja és az új elnök jogköreit az ideiglenes kormány a sebtében hozott törvényekkel megnyirbálja. Forrás: Richter lösen Parlament auf. <http://www.stern.de/politik/ausland/neuwahlen-in-aegypten-richter-loesen-parlament-auf-1840932.html>

egészségügyi és oktatási intézmények építése stb.) valósultak meg, a lakosság életkörülményei a többi arab országéhoz hasonlítva viszonylag jónak nevezhetőek. Ugyanakkor a fogyasztási cikkektől az általános egészségügyi ellátásig szinte mindenre kiterjedő, mesterségesen fenntartott hiány miatt elharapózott a korrupció, nem sikerült a törzsi ellentéteket orvosolni, a kormányba vetett bizalom erodálódott, a társadalom megosztottá vált, az állami intézmények – beleértve a hadsereget is – az „atyafiság” és a régiók határai mentén szétszilárdott. Ezért is fordulhatott elő, hogy a harcokban a hadsereg egy része az ellenzék oldalára állt.¹⁶

A nemzetközi szereplők közül Líbia fejlődésére a multinacionális konszernek, nemzetközi fejlesztési szervezetek vannak leginkább hatással, s a régióból elsősorban Törökország és Katar játszik szerepet.¹⁷ A politikai befolyás egészen az ideiglenes kormányzatig terjed, különösen a védelmi kérdéseket illetően. A jövőbeni cél egy olyan líbiai hadsereg felállítása, amely integrálná a törzsi csapatokat, milíciákat és egyéb csoportosulásokat. A magánmilíciákat a törzsek megpróbálják kordában tartani. Az iszlamista milíciák között gyakran kerül sor fegyveres összetűzésekre. Közülük a legradikálisabbak a szalafiták, akik jó kapcsolatokat ápolnak egyiptomi eszmetársaikkal. Számos iszlamista csoport működik az országban, közülük az egyik legismertebb a Líbiai Iszlám Fegyveres Csoport,¹⁸ amely a felkelők oldalán harcolt a Kaddáfi-rezsim ellen. A Muzulmán Testvériség pedig csak néhány éve aktivizálta magát Líbiában.

A líbiai rendszer megdöntésére irányuló erőszakmentes tüntetéssorozat azért is eszkalálódott, mert a lakosság elképzelhetetlennek tartotta az uralkodó elit részéről a reformok végrehajtását. A társadalmi és kormányzati összefonódások megnehezítik a demokráciába vezető utat. Az évtizedekig tartó elszigetelődés a társadalmat visszavetette, és az ország új vezetésének – akik sem tapasztalattal, sem megfelelő ismeretekkel, eszközökkel nem rendelkeznek – első lépésben helyre kell állítani a biztonságot, valamint bevezetni a demokratikus jogrendszert. A további nehézségek, amelyekkel meg kell birkóznia: a törzsi klánok hatalmának visszaszorítása, a közigazgatás helyreállítása, a civil társadalom erősítése a politikai pártok, szabad sajtó és a nem kormányzati szervezetek révén.

Líbiának nem „csak” a demokratizálódás folyamatával kell megküzdenie, hanem az állam formálásával és az ország szétesésének elkerülésével is. Ehhez viszont az egységes nemzeti identitást is ki kell alakítania.

¹⁶ Líbiában az ENSZ BT 1973-as számú 2011. március 17-ei határozatának értelmében a NATO szövetségesi és partners csapatok intéztek támadást a lázadók mellett. A polgárháború halálos áldozatainak száma meghaladta a 30 000 főt. Rosiny, Stephan: Ein Jahr „Arabischer Frühling”: Auslöser, Dynamiken und Perspektiven. German Institute of Global and Area Studies. Institute für Nahost-Studien. Focus, 2011/12. ISSN 1862-3611

http://www.giga-hamburg.de/dl/download.php?d=/content/publikationen/pdf/gf_nahost_1112.pdf

¹⁷ Nem sokkal a líbiai polgárháború kirobbanását követően Katar az Arab Ligához fordult, és a repülési tilalmi zóna létrehozását, valamint a katonai intervenció elindítását sürgette. Támogatta a felkelőket, elsők között ismerte el a bengázii átmeneti kormányt. Katar külpolitikája magán viseli a pragmatizmus és Hamad emírnék az iszlamistákkal való szimpátiájának jegyeit, a Líbia elleni hadműveletben a Nyugat szövetségesének szerepében tetszelgett. Ugyanakkor az iszlamistákban az észak-afrikai arab országok jövő vezetőit látja, akikkel keresi az együttműködés lehetőségeit. A dohai kormány úgy véli, hogy a Muszlim Testvériség és néhány szalafista azt a fajta iszláminterpretációt képviseli, amely azonos a Katarban uralkodó *vahhábijával* (szunnita konzervatív ideológia). Steinberg, Guido: Katar und der Arabische Frühling. Unterstützung für Islamisten und anti-syrische Neuausrichtung. Stiftung Wissenschaft und Politik. SWP-Aktuell, 2012/7. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/aktuell/2012A07_sbg.pdf

¹⁸ A radikális iszlám vonalat képviselő szervezet a 2000-es években vált jelentőssé Líbiában. Vezetőit bebörtönözték, majd 2008-ban amnesztiával szabadultak, mivel ekkorra a szervezet ideológiai változáson ment keresztül, és a mérsékelt iszlám jegyeit mutatta. Csicsmann László, i. m. 107. o.

Szíria

2012 őszére Szíriát kivéve régió minden államában elcsitultak az összecsapások. A kormányt támogató csapatok sikereit látva az európai kormányok némelyike elbizonytalanodott. A szunnita arab országok megelégszenek azzal a ténnyel, hogy az ellenzék szunnita, számukra nem kérdéses, melyik oldalnak nyújtsanak támogatást. Az ország geostratégiai jelentősége miatt az Amerikai Egyesült Államok kormányzata huzamos ideig visszafogta magát Basár al-Aszad rezsimjének bírálatakor, és csupán a kíméletlen öldöklés folytatódása jelentett számára okot arra, hogy távozásra szólítsa fel a szíriai vezetést. Szaúd-Arábia, amely a térségben már beavatkozott Jemen és Bahrein belügyeibe, immár fegyverekkel is támogatja a szíriai felkelőket. A szaúdi vezetést nem az áldozatok magas száma vezette ehhez a döntéshez, hanem az iráni befolyás növekedésétől való aggodalma.

Basár al-Aszad támogatja a Hamászt, a Hezbollahot, elutasítja a béke-megállapodást és Irán-barát politikát folytat. Szíria és Izrael kapcsolata le nem írt szabályok szerint működik.¹⁹ Azzal, hogy támogatja a Hamászt, korlátokat is felállít a palesztin csoportok működésében. Libanonban a Hezbollah mögött is Szíria áll, egyúttal befolyást gyakorol a szervezet tevékenységére, főleg olyankor, amikor Damaszkusz a két ország közötti helyzet feszültebbé válásától tart.

A szíriai polgárháború kimenetele bizonytalan. Aszad kormánya még rendelkezik politikai tartalékokkal, egységes és erős, támaszkodhat az elitre. A harcok befejezését követően esély van egy új kormány megalakulására, amelyik nem tartja be a korábbi „szabályokat”, és inkább enged a népszerű nézeteknek, mint a stratégiai céloknak. Bármely kormány jut is vezetéshez – még ha Aszad a helyén is marad –, teret kell engednie az Izrael-ellenes hangoknak, engednie kell a közvélemény nyomásának.²⁰

Törökország, mint regionális vezető hatalom komoly erőfeszítéseket tett szíriai kapcsolatainak építésére. A lázongások kezdetekor – ahogyan az Egyesült Államok is – reformok bevezetését tanácsolta Aszadnak. A nyugati államokhoz hasonlóan az ankarai vezetés is attól tart, hogy a polgárháború egy súlyosabb konfliktusba csaphat át, és mint szomszédos állam igyekszik a válság eszkalálódását elkerülni.²¹

Oroszország a 21. században kezdi újra építeni nagyhatalmi befolyását a Közel-Keleten. Szíriát évtizedek óta szoros kapcsolat fűzi Moszkvához, a régióban a legfőbb szövetségesének számít, és nem elhanyagolható tény, hogy az orosz fegyverexport jelentős része oda irányul.²² Oroszország próbálkozásait a polgárháború békés megoldásának elérésére Kína is támogatja.

A nyugati hatalmak nem mindig tudják eldönteni, hogy mi szolgálja leginkább az érdeküket, talán ezért is késlekednek a szíriai beavatkozással. Amikor végül is az ellenzék oldalán teszik le a voksukat, nem képesek nyomást gyakorolni, mert hiányzik az akarat a saját haderő bevetéséhez. A katonai beavatkozás tehát késlekedik, a nagyhatalmaknak és Izraelnek sem áll érdekében elűzni Basár al-Aszadot. Ezen kívül számos ok szól az intervenció ellen.

¹⁹ Legutóbb 2007-ben bombázta Izrael Szíriát, amikor feltételezett nukleáris létesítményét semmisítette meg.

²⁰ Entou, Adam – Rosenberg, Matthews: U. S. Says Iran Helps Crackdown in Syria. Wall Street Journal, 2011. 04. 14. http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704547804576261222747330438.html?mod_WSJ_topics_obama;

²¹ Rossz előjel, hogy a szíriai légvédelem 2012. június 25-én lelőtt egy török vadászgépet

²² Szíria évről évre növeli katonai kiadásait. 2011-ben 2,49 milliárd USD-t költött fegyverkezésre, ez az összeg az ország GDP-jének 4,1%-át teszi ki. Forrás: <http://milexdata.sipri.org/result.php4>

Ha Szíriát összehasonlítjuk Líbiával, földrajzi adottságaiban is különbözik attól. Míg Líbia hatalmas területén a lázadók visszahúzódhattak és alkalmuk nyílt az utánpótlás beszerzésére, addig Szíria körülbelül tizedannyi területtel rendelkezik, viszont háromszor nagyobb a lakosság száma. Ebből kifolyólag a szíriai ellenzéknek nem áll módjában az ország bizonyos területeinek ellenőrzése. Ráadásul a lakosság fele a két nagyvárosban, Damaszkuszban és Aleppóban vagy környékén él, amelyek a kormányhű erők kezén vannak.

Még az sem egyértelmű, hogy a szíriai ellenzék képes-e az egységre. A Szíriai Nemzeti Tanácsnak, amely a szervezett ellenzéki erők ernyőszervezete, nincs vitathatatlan befolyása az ellenzék minden csoportjára. Szíria nem „olajország”, nem állnak rendelkezésére „korlátlan” eszközök az elit megvásárlásához. A gazdasági szankciók életbe lépését követően kérdéses, hogy meddig tudná magát fenntartani a kisebbségi, síita kormányzat.

Oroszország mellett a síita Iránt is szoros szálak kapcsolják Aszadhoz. A „síita félhold”²³ alappillérvé vált szíriai vezetés fontos támogatóra lett a perzsa országban, amely az arab tavasz során is külön kezelte a többi államtól Szíriát, hiszen nem lehetett az iráni iszlám forradalomhoz hasonlítani a szövetségese elleni tüntetéseket. Retorikájában ezért azt erősítette, hogy az Egyesült Államok és Izrael által felbérelt terrorcsoportok rovasára írhatók a szíriai kormány elleni akciók.²⁴

Az ENSZ különmegbízottja, Koffi Annan terve sem jelentett megoldást a szíriai viszonyok rendezésére és a polgárháború beszüntetésére.²⁵

A szíriai polgárháborúban nyíltan megjelenik a radikális iszlám eszméje. A kormány az ellenzék soraiban jelen lévő radikális iszlamista elemekről, terroristákról szóló kommunikációját alátámasztotta az a video üzenet, amelyben az al-Káida vezetője, Ajman az-Zaváhirí 2012 februárjában újfent támogatásáról biztosította az ellenzéki tüntetőket, valamint felszólította a környező országok muzulmán lakosságát, hogy segítsenek megdönteni az „antiiszlám” rendszert.²⁶ Ha Szíriában megbukik Aszad rezsimje, a helyébe lépő új kormány nagy valószínűség szerint a Muzulmán Testvériség és/vagy a szalafita irányzat soraiból kerül ki, és nem nehéz megjósolni, hogy első számú célpontja az országon belül élő kisebbségek (alaviták, keresztények) és Izrael lesz.

Következtetések

A 2011-es arab események következtében Izraelnek komplexebb helyzettel kellett szembesülnie, mint az azt megelőző korábbi időszakok bármelyikében. A helyzet összetettségét még fokozza az Amerikai Egyesült Államok szuperhatalmi képességének gyengülése és az arab–izraeli politikai párbeszéd összeomlása. Jelenleg nincs egyik nagyhatalom sem olyan helyzetben, hogy a közel-keleti viszonyokat stabilizálja vagy segítsen a gazdasági problémák leküzdésében. Amit

²³ Irán, Szíria, Hezbollah, majd az 1980-as évek végén csatlakozott a Hamász és 2003 után Irak.

²⁴ Rostoványi, 2012

²⁵ A terv értelmében az ENSZ felügyelete mellett beszüntetik a harcokat, kivonják a lakott környezetből a nehézfegyvereket, biztosítják a lakosság humanitárius ellátását, a sajtó képviselőinek szabad mozgását és a szólásszabadságot. (V. ö. Nagyné Rózsa Erzsébet: Fordulópontot jelent(het)-e az Annan-terv Szíriában? MKI-elemzések, 2012/9.)

²⁶ <http://www.nation.com.pk/pakistan-news-newspaper-daily-english-online/international/12-Feb-2012/zawahiri-supports-syria-uprising-in-new-video-site>
Zaváhirí 2011 júliusában tette közzé első videoüzenetét hasonló tartalommal.
<http://www.guardian.co.uk/world/2011/jul/28/syria-rejects-al-qaida-support>

megtehet a nyugati világ, az az, hogy támogatásáról biztosítja a régió országait, de konkrét segítségnyújtás kivitelezése komoly nehézségekbe ütközik.

Tunézia esetében relatíve egyszerűbb a kormány stabilizálásában ígért segítségnyújtás teljesítése, tekintve a lakosság alacsony létszámát és iskolázottságának magasabb fokát, valamint az ország gazdasági helyzetét. Egyiptom esetében viszont már más a helyzet: társadalmi-gazdasági gondok sokaságával kell megküzdenie az ottani kormánynak, és egy külső katonai beavatkozás hatása az új kormány összetételére igencsak behatárolt lenne. A Kaddáfi-rendszer megbuktatása hosszú, súlyos áldozatokat követelő út volt, és az ország még mindig távol áll a stabilitástól. Szíria esetében nehezen hozható össze egy nemzetközi katonai koalíció az Aszad-rendszer megbuktatására, ezért nehéz arról véleményt mondani, hogy egy katonai csapás milyen eredményt hozna.

A kihívások új krízis lehetőségét rejtik magukban azokban az országokban, ahol a „forradalom” sikeres volt. Tunézia kivételével még bizonytalan, hogy milyen kormányzat kerül az előző helyébe: egy nyugati típusú, liberális demokrácia-modell, vagy a hadsereg által támogatott erőskezű vezér, netán az iszlamisták. Ha az utóbbiak, akkor a mindennapi bel- és külpolitikai aréna aktív szereplőivé válnak, a pragmatizálódást nem tudják kikerülni, és a nemzetközi szereplők, köztük a nagyhatalmak sem tarthatják magukat távol a demokratikusan hatalomra kerülő kormányzó erőktől. Az új kormányok ezentúl nem hagyhatják figyelmen kívül a közvéleményt, hiszen a stabilitásuk múlik rajta. A többi arab államra is érvényes, hogy a külpolitikájuk alakításában kevésbé függenek az amerikai és nyugati államoktól, mint az országuk közvéleményétől.

A Közel-Keletre az instabilitás hosszadalmas időszaka köszöntött be. Az autokratikus rendszerből a „demokráciába” való átmenet nehéz és nem feltétlenül közvetlen folyamat. A társadalmaknak el kell jutniuk a nem egységes pártoktól és mozgalmaktól a többpárt-rendszerig. Ennek akkor van esélye, ha sor kerül szabad választásokra, ahol a pártok egyike sem szerez döntő többséget, és a szabad választások eredményeként felálló új parlament kis pártokból tevődik össze. Persze az ilyen kormánykoalíciók nem hosszú életűek, és gyakran alkalmazott módszerük a belső gondokról való figyelemelterelés, hogy a külső ellenségben vélik megtalálni a bűnbakot.

Mindez hátrányosan érinti az arab világ és Izrael kapcsolatainak alakulását, miközben a békefolyamat stagnál és a palesztin kérdés 2011 szeptembere óta válsággal fenyeget. A jelen helyzetben ugyanis még azok az arab államok is nehezen találják meg az Izraellel való együttműködés módját, amelyek erre hajlandóak lennének.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Anderson, Lisa: Demystifying the Arab Spring. Parsing the Differences Between Tunisia, Egypt, and Libya. Foreign Affairs, 2011/2.

Arens, Moshe: Growing Mideast Democracy Could Benefit Israel Too. 2011. 04. 05. <http://www.haaretz.com/print-edition/opinion/growing-mideast-democracy-could-benefit-israel-too-1.354143>

Chaney, Eric (2012): Democratic Change in the Arab World, Past and Present. http://www.brookings.edu/~media/projects/bpea/spring%202012/2012_spring_bpea_chaney.pdf

Csicsmann László: A mérsékelt iszlamista mozgalmak. Külügyi Szemle, 2012/1. 103–127. o.

Entou, Adam – Rosenberg, Matthews: U. S. Says Iran Helps Crackdown in Syria. Wall Street Journal, 2011. 04. 14. http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704547804576261222747330438.html?mod_WSJ_topics_obama;

Klein Halevi, Yossi: Israel's Neighborhood Watch. Foreign Affairs, 2011. 02. 01. <http://www.foreignaffairs.com/articles/67344/yossi-klein-halevi/israels-neighborhoodwatch>

Maróth Miklós: Az „arab tavasz”. Külügyi Szemle, 2012/1. 5–20. o.

N. Rózsa Erzsébet: Fordulópontot jelent(het)-e az Annan-terv Szíriában? MKI-elemzések, 2012/9.

Pew Global Attitudes Project. Egyptians Embrace Revolt Leaders, Religious Parties and Military, As Well. 2011. 04. 25. <http://pewglobal.org/files/2011/04/Pew-Global-Attitudes-Egypt-Report-FINAL-April-25-2011.pdf>

Richter lösen Parlament auf. <http://www.stern.de/politik/ausland/neuwahlen-in-aegypten-richter-loesen-parlament-auf-1840932.html>

Rosiny, Stephan: Ein Jahr „Arabischer Frühling”: Auslöser, Dynamiken und Perspektiven. German Institute of Global and Area Studies. Institute für Nahost-Studien. Focus, 2011/12. ISSN 1862-3611 http://www.giga-hamburg.de/dl/download.php?d=/content/publikationen/pdf/gf_nahost_1112.pdf

Rostoványi Zsolt: Az „arab tavasz” hatása a Közel-Kelet geopolitikai térképének újrendezésére. Külügyi Szemle, 2012/1. 44–71. o.

Rubin, Barry: Arab World: The Bad News from Egypt. Jerusalem Post, 2011.02.18.

Steinberg, Guido: Katar und der Arabische Frühling. Unterstützung für Islamisten und anti-syrische Neuausrichtung. Stiftung Wissenschaft und Politik. SWP-Aktuell, 2012/7. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/aktuell/2012A07_sbg.pdf

Witterauf, Peter: Der tunesische Weg – ein Modell für den Arabischen Frühling. Argumentation Kompakt. 2012. február. http://www.hss.de/uploads/tx_ddceventsbrowser/120411_Argu-kompakt.pdf